

Bíró-Balogh Tamás

Weöres Sándor ismeretlen versikéje

Egy Ilia Mihálynak írt rögtönzésről

1

Az alkalmi írások nem mindig rögtönzések, meg kell különböztetni őket. Az alkalomra írott vers költőileg megformált, ilyen sokat ismer a legszélesebb olvasóközönség is (Janus Pannoniustól és Balassitól kezdve napjainkig), ezek közül talán a két legismertebb Petőfi *Nemzeti dala* és József Attila *Születésnapomra* című költeménye. Ezek nyilvánvalóan nem rögtönzések, a kéziratuk is jól árulkodik erről. A rögtönzéseket valóban az adott pillanat és a helyzet szüli, leggyakoribb megjelenési formájuk ezért az emlékkönyvi bejegyzések, verses dedikációk, bökversek, helyben írt köszöntők. Az összegyűjtött kiadások meg is különböztetik, külön ciklusban közlik ezeket, általában a függelékben. Pár példa a huszadik századi klasszikusok kritikai kiadásaiból: Juhász Gyulánál *Utánzatok, rögtönzések, töredékek* (sajtó alá rend.: Péter László és Ilia Mihály, 1963), Tóth Árpádnál *Tréfás hírlapi versek; rögtönzések* (Kardos László, 1964), József Attilánál *Rögtönzések, tréfák, személyes érdekű apróságok* (Stoll Béla, 1984), illetve Kosztolányinál – ami egyelőre még nem kritikai kiadás – *Rímjátékok, csacsi rímek, paródiák* (Réz Pál, 1994).

2

Ilia Mihály egy interjúban beszélt a dokumentumok fontosságáról és Weöres Sándorral való kapcsolatáról – éppen a dokumentumok tükrében: „*Én, aki inkább irodalomtörténész vagyok [...], nagyon fontosnak tartom a dokumentációt. Az irodalmat kortörténeti, művelődéstörténeti, ha tetszik, antropológiai, szociológiai anyagnak tartom, ezért megismerésében a levelezés is döntő jelentőségű lehet. Mégsem vagyok híve annak, hogy például Weöres Sándor hozzám írt leveleit publikáljam, mert nem kérdeztem meg, hogy beleegyez-e. Nincsenek is rendezve ezek a levelek, bár mindet megőriztem. Hatalmas zsákokban otthon hevernek. Egy vidéki tanárember buzgalmáról adhatnának képet, hogy jó szerzőket szerezzen a lapnak, fiatalokat fedezzen föl, a szomszédos országok magyarságával tartson kapcsolatot, reflektáljon az írásokra.*”¹

És bár Ilia Mihály valóban nem tette közzé a hozzá írott Weöres-leveleket, pár apró adalék tudható kapcsolatukról.

¹ Hollósi Zsolt: „Sohasem éreztem száműzetésnek az egyetemet”. Beszélgetés Ilia Mihály irodalomtörténésszel. Tiszatáj, 1998. In: Uő: *A Tisza-parton mit keresek? Huszonkét szegedi beszélgetés*. Szeged, 2000. 195–210.

Az irodalomtörténet és a Weöres-filológia is régóta számon tartja a költő *Levél Szegedre* című versét, amely először a *Tiszatáj* 1974. áprilisi számának 8. oldalán jelent meg. Így kezdődik:

*Ahol a Maros a Tiszába
úgy lép, hogy lábát sás megvágja,
él Szegeden százezer ember;
teli álmokkal, szerelemmel.*

*Adnék az álmokért, ha volna,
teher-gépkocsit foglalóba,
akkor is, ha nem teljesülnek,
hogy a folyók mentén csücsüljek.*

*A szerelemért adtam régen
birkanyáját, de csak az égen
egy egész uszály báránnyelhet
és pásztorát, a déli szellőt.*

*S a sokszáz-éves torony csúcsán
lebeg egy szép rác halárus-lány,
hogy kísértettől megriadva
fussunk habokba, sás-fonatba.*

Az első négy versszak egy „rendes” Szeged-vers: a Maros–Tisza-összefolyástól indítva jelenik meg benne a táj, a város és a hozzájuk kapcsolódó érzelmek és asszociációk, majd végül – a tájleírástól egyre kisebb fókuszú képet mutatva – ráközelít egy szegedi emberre, nevezetesen Ilia Mihályra. És az utolsó strófa – amely konkrét megszólítással kezdődik – már igencsak alkalmi helyzetet rögzít:

*Jó barátom, Ilia Miska,
a sás-fonásnak mi a titka?
A tápai szatyorért hála,
édesanyád keze munkája.*

Weöres érezhetően „megfejlte” az előzőeket ezzel a szakasszal, mintha egy korábbi verséhez „rögtönözte” volna. A benne feltett kérdés és az alapjául szolgáló szituáció valós, hátterük jól megvilágítható.

Keletkezéstörténetére Ilia Mihály úgy emlékezett, hogy Weöres és Károlyi Amy szegedi tartózkodásakor a Tisza Szállóban kereste fel őket, s ott beszélgettek, akkor adta a költőnek a tápai szatyrot, illetve egy, a versbe nem foglalt gyékényszőnyeget.²

Weöres és Ilia ekkor már régóta ismerték egymást, a „jó barátom” megszólítás indokolt (hiszen éppen a Tisza Szállóban történt baráti beszélgetés alatt Weöres szabadon, nem feszengve illetve „vitriolos” megjegyzésekkel az akkori magyar irodalom jelentős részét, és hát ekkor kapott „baráti” ajándékot), és indokolt az is, hogy a szatyorkészítés titkáról Iliát faggatta, ő ugyanis valóban sokat tudott

² Ilia Mihály szíves szóbeli tájékoztatását ezúton is köszönöm.

volna mesélni erről. Tápai származása miatt eleve beleszületett a gyékényszövés hagyományába. Egy interjúban mondta erről: „A [tápai] parasztságot nem úgy kell elképzelni, hogy földhözragadt, a világról semmit nem tudó emberek közössége. Két dolog, részben a város közelsége, részben pedig a tápaiak jellegzetes foglalkozása, a gyékényszövés lehetővé tette, hogy utazzanak. A gyékény ugyanis nem Tápén termett, mert a Tisza szabályozásának következtében eltűntek a vadvizek, így a gyékény is eltűnt, ezért az embereknek el kellett utazniuk messzire anyagot beszerezni. Tiszakécske, Debrecen környékére jártak, nagyon messzire, sőt délre is, Palics környékére is elutaztak. Ehhez járult még, ami másoknak is, a katonaság. Tehát a katonaság és a gyékényvágás eredményeképpen ezeknek a parasztembereknek volt tudomásuk a világról. Sok mindent hazahoztak nyelvileg, öltözködésben és énekben is. Nagyon érdekes világ volt. A nagyapám például a Burgban volt katona, látta a császárt is, Ferenc Józsefet. Ő ezenkívül cseregyerek is volt. Szövött gyékényt szállítottak szerbeknek a Bácskába; ezek a szerbek zöldségtermelők voltak, és a fagy ellen gyékénnyel védték a zöldséget.”³ Ilia Mihály emellett többször írt is a tápai gyékényszövéstről, legjelentősebb írása a témáról a – Juhász Antallal közösen jegyzett – összefoglaló tanulmány.⁴

A versszak második sorában azonban vagy apró tárgytévesztés, vagy a költői szabadságból fakadó szándékolt „csúsztatás” van a valósághoz képest. Weöres a versben végig – így az utolsó versszakban is – sást szerepeltet jellegzetes tiszai növényként. Ez meglehet, helytálló, Ilia Mihálytól mégsem sásfonatot kapott, hanem gyékényből készült ajándékokat.

A versben megírt tápai szatyornak utóélete is lett: szerepel egy, a költőről készült fényképfelvétel. Weöres a fotón éppen piknikezik, előtte egy szatyorban körték és almák, mellette egy másikban papírba csomagolt dolgok vannak.⁵ Az Ilia Mihálytól kapott szatyor a bal oldali, amelyben a gyümölcsök vannak; nyilván erősebb is, nagyobb a teherbírása (a másik nem gyékényből, hanem csuhéból készült, nem tápai).

Érdemes megjegyezni, hogy éppen a vers megjelenésének idején, 1974 áprilisában Weöres és felesége szintén felléptek Szegeden, közös felolvasóestet tartottak: „Weöres Sándor és Károlyi Amy voltak a fiatalok vendégei a tudományegyetem KISZ-klubjában csütörtökön [ápr. 25.] este megrendezett versünnepen, amelyen Csernus Mariann mutatta be Weöres *Psyché* című versciklusából összeállított, egész estét betöltő műsorát.”⁶ Minden bizonnyal ekkor is találkoztak Ilia Mihályal.

3

A *Levél Szegedre* azonban nem mondható teljes egészében rögtönzésnek, ellenében azzal, amelyet Ilia Mihály szívességéből ismertem meg, s így szól:

3 [Brassai Zoltán]: „Nem élhet az ember haragban...” Brassai Zoltán beszélgetése Ilia Mihállyal. Ex Symposium, 2007. 59. sz. 1–40.

4 Ilia Mihály–Juhász Antal: *Gyékénymunka*. In: *Tápé története és néprajza*. Szerk.: J. A. és I. M. Tápé, 1970. 297–325. – Később önálló kis kötetben is megjelent: *A tápai gyékénymunka*. Szeged 1984. (Minikönyv)

5 A felvételt az MTI fotóriportere, Molnár Edit készítette, 1975. szeptember 20-án. A kép megtekinthető: http://fmh.hu/kultura_oktatas-kultura/20100825_kor_kepek_fotok/print

6 S. E. [Sulyok Erzsébet]: *Versünnep a JATE-kubban*. Délmagyarország, 1974. ápr. 27.

*Ilia Mihálynak
ha a versek fájnak
mert nem mélyre vájnak
kritikuskirálynak
szívébe:
ajánlja e verset memoárnak
Weöres Sándor Szögedébe.
1967. IV. 11.*

A helymegjelöléssel kiegészített aláírás még a vers része – rímhelyzetben áll –, a keltezés természetesen már nem. A vers alkalmi formájú, ütemhangsúlyos, képlete a6-a6-a6-a6-b3-a10-b8, a tréfás rímek vezetik. Weöres könnyű kezű profizmusára jellemzően javítás nélkül vetette papírra. Keltezésének rögzített dátuma pedig nem véletlenül esik egybe a költészet napjával: Weöres aznap fellépett Szegeden. A rögtönzés maga is az erre az alkalomra készült meghívón maradt fenn, ahová zöld filccel írta a költő.

A meghívó a költészet napja szegedi ünnepi programsorozatának egyik eseményére invitálja olvasóját: az újszegedi November 7. (ma Bálint Sándor) Művelődési Házban 1967. április 11-én irodalmi estet rendeztek, többek között Weöres Sándor és felesége, Károlyi Amy szereplésével.

A rendezvényt a helyi sajtóban is jó előre hirdetni kezdték: két nappal korábban rövid ajánló jelent meg róla⁷, majd a rendezvény napján – az ismételt híradás mellett – a fellépők rövid életrajzát is közölték. Weöresről ezt tudta meg a szegedi napilapolvasó: „Weöres Sándor, a huszadik századi magyar líra egyik kiemelkedő egyénisége, az egyik legnagyobb hatású magyar költő. Gyermek- és ifjúkorát a Dunántúl több városában – Sopron, Pécs, Székesfehérvár, Pápa – töltötte. Meglepően korán, 14 éves korában jelentkezett először eredeti hangú, különös atmoszférájú, nagy tehetségre valló verseivel. Első kötete 21 éves korában jelent meg, 1934-ben, s azóta tevékenységét az irodalmi élet és a közönség állandó érdeklődése kíséri. Formai teljesítményei káprázatosan bravúrosak. Weöres a verselés új lehetőségeire, módjaira mutatott példát. Műfordítói tevékenysége is mindenekelőtt ezért jelentős.”⁸

Maga az est a következőképp zajlott: „A műsor jellegét alapvetően a Szép versek antológia évente megismétlődő közönségsikere, az itt ülő költők köteteinek különös népszerűsége határozta meg: az elhangzott verseket többnyire a most megjelent Szép versek összeállítás anyagából válogatta a rendezőség. A program első részében a Szegedi Nemzeti Színház művészei [...] tolmácsolták a vendégül hívott költők és a betegsége miatt távolmaradt Benjamin [!] László műveit, míg szünet után alkalom nyílt az alkotók és közönség személyes kapcsolatára. A Baumgarten-díjas Weöres Sándor műfordításokat és Juhász Gyula emlékére írt sorait, Károlyi Amy Uzsora és Matéria című verseit mondta el. Papp Lajos – SZOT-díjas szegedi költő – bensőséges hangvétellő Imádságaimból, a József Attila-díjas Csanádi Imre dinamikus nosztalgiával emlékező Első szoba, zsoltárok hangján fogalmazott Egy hajdani templomra és »könnyedebb fajsúlyú« Civilizátor című

7 Megkezdődtek a költészet napja eseményei. Dm., 1967. ápr. 9.

8 Költészet Napja 1967. Dm., 1967. ápr. 11. 5.

költeményét mondta el. Az ugyancsak József Attila-díjas Rab Zsuzsa két legújabb versét mutatta be: *Ajándék az ittmaradóknak*, *Virág a vasszerkezetben*. A gazdag kétórás programhoz Fazekas István mondott bevezetőt.⁹

Az esten Ilia Mihály nem résztvevőként, csak érdeklődőként volt jelen, és mint szíves szóbeli közléséből megtudtam, a vers a felolvasás utáni kötetlen beszélgetés közben született, a művelődési ház ún. vendégasztalánál.

Weöres – akinek a *Tiszatáj* korai számaiban is jelent meg már írása, sőt írtak is róla¹⁰ – valójában éppen ekkoriban lett a lap szerzője. Többször közölt verseket (*Barbár síremlék; News; Willendorfi Venus* [1965. jan.], *Dongó; Tél* [65. aug.], *Psyché múlt század eleji költőnő verseiből* [1970. dec.]), fordításai jelentek meg (Velimir Hlebnyikov: *Ázsia; Nevetővarázs; J. V. Ignatyev emlékére* [1967. júl.], és egy esszé is publikált (*In memoriam Radnóti Miklós* [1964. nov.]), valamint nyilatkozott Adyról (*Mai költők Ady Endréről* [1969. jan.], Benjámin László, Garai Gábor, Pilinszky János, Simon István mellett), és egy kritika is megjelent róla (Kassai Kelemen János: *WS: Merülő Saturnus*. 1968. aug.). Ez pedig már egyértelműen Ilia Mihály érdeme volt, aki 1965 és 1971 között, főszerkesztő-helyettesi posztjának kezdetéig, hivatalosan is a versrovat vezetője volt.

Tény azonban, hogy éppen ekkoriban – a rögtönzést megelőző másfél évben – nem jött Weörestől sem vers, sem műfordítás a *Tiszatájban*, s talán éppen erre utal a fricskázós önkritika, miszerint versei „fájnak, mert nem mélyre vájnak” – a „kritikuskirálynak szívébe”, merthogy Ilia Mihály ekkor nemcsak a lap rovatvezetője, hanem az egyik legtermékenyebb hazai irodalomkritikus is volt.¹¹

A hétsoros versike – mivel igazi rögtönzés, amely egy példányban létezik, s az sosem volt a költőnél – természetesen nem került be Weöres egyetlen kötetébe se, sőt nyomtatásban sem jelent meg. Létéről lényegében csak Ilia Mihály tudott, így nem is tarthatták számon a költő „szegedi vonatkozásai” közt.¹² A *Levél Szegedre* szép „sikertörténetet” ért meg: előbb bekerült az 1974-es év magyar költészetének reprezentatív válogatásába¹³, majd Weöres is felvette *Egybegyűjtött írások* című kötetébe, annak újabb kiadásaiban is szerepel¹⁴, és még ha nem is tartozik a költő legismertebb versei közé, azóta is többen emlegetik (leginkább Ilia Mihály kapcsán). Ezzel szemben ez a kis rögtönzés máig gyakorlatilag ismeretlen. De talán egyszer majd bekerül a Weöres kritikai kiadásba, például egy *Rögtönzések, bohó tréfák, rímjátékok* ciklusba.

9 N. I. [Nikolényi István]: *Szép versek estje Újszegeden*. Dm., 1967. ápr. 12. 5.

10 Versek: *Színház* (1947. 4. sz.), *Három ófrancia ének; A konok szerenád; Az utolsó csillag* (1948. 1–3. sz.), és róla: Kövesdi László: *WS: A fogak tornáca* (1947. 6–7. sz.).

11 Klukovitsné Paróczy Katalin–Ráczné Mojzes Katalin: *Ilia Mihály szakirodalmi munkássága*. In: *Irodalom és Művészettörténeti Tanulmányok* 4. (A Móra Ferenc Múzeum évkönyve) Szerk.: Lengyel András. Szeged, 2004. 279–318. – Ilia Mihály kritikus pályaképéről (is): Lengyel András: *Egy irodalomszervező pályáivá. Vázlat-féle Ilia Mihályról*. Forrás, 1994. szept. 54–84.

12 Vö.: Nagy L. János – Vörös László: *Weöres Sándor szegedi vonatkozásai*. *Tiszatáj*, 2003. jún., 70–74.

13 Weöres Sándor: *Levél Szegedre*. In: *Szép versek*. Szerk.: Kardos György. Bp., 1975. 305–306.

14 Weöres Sándor: *Levél Szegedre*. In: *Uő: Egybegyűjtött írások*. Bp., 1975. III: 446–447., ua.: 1981. III: 292–293., ill. ua.: 1986. III: 258–259.